

Milena Lenderová

ZPOVĚDNÍ ZRCADLA JAKO PRAMEN K SEXUALITĚ DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ

Problém sexuality zůstával velice dlouho stranou historického zkoumání, snad jen méně seriózní historická vyprávění zpestřila čas od času výčet událostí nějakou pikantní historkou. I tento ústupek vědě se však týkal jen sexuálního života panovníků, panovnic, vojevůdců a jiných privilegovaných.

Sexuální chování patří do dějin mentalit a jako takové se dostalo na program nejprve ve francouzské historiografii krátce po roce 1968. Roku 1975, kdy v pařížském nakladatelství Gallimard vyšel první svazek Foucaultovy *Histoire de la sexualité, La volonté de savoir*, byla tato stránka dějin již jednou z nejsledovanějších. Západoevropská a severoamerická historiografie nabízí k dnešnímu dni desítky titulů zabývajících se dějinami sexuálního chování, jeho projevy a odchylkami, stejně jako genezí postoje k antikoncepci.¹ V našem prostředí se sexualitou předstatického období důsledně zabývala Alena Šubrtová ve stati *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech předstatického období*.²

Chtěla bych se nejdříve zamyslet nad tím, jaké prameny máme k dispozici, chceme-li zkoumat sexualitu našich předků v devatenáctém století. Ač bychom spíše soudili, že se bude jednat převážně o prameny osobní povahy, k danému problému překvapivě hodně najdeme i v pramenech institucionálních. Pro druhou polovinu devatenáctého století by to měly být především fondy krajských a okresních soudů. Inspirací k této úvaze mi byla zajímavá práce Anne-Martine Sohn: *Du premier baiser a l'alcôve. La sexualité des Français au quotidien (1850–1950)* vydaná nakladatelstvím Aubier v Paříži na sklonku minulého roku. Na základě výslecho-

¹ Jmenujme alespoň: Laura Adler, *Secrets d'alcôve. Histoire du couple de 1830 à 1930*, Paris 1983; Aimer en France, 1760–1860. Actes du colloque international de Clermont-Ferrand recueillis et présentés par P. Viallaneix et J. Ehrard, Clermont-Ferrand, 1980, 2 díly; J. L. Flandrin, *Amour et sexualité dans les campagnes de l'ancienne France (XVe–XIXe s.)*, Paris 1975; týž: *Le sexe et l'Occident. Evolution des attitudes et des comportements*, Paris 1981; týž: *Un temps pour embrasser: aux origines de la morale sexuelle occidentale*, Paris, 1983; Thomas Laquer, *La fabrique du sexe. Essai sur le corps et le genre en Occident*, Paris 1992, aj.

² *Historická demografie* 15, 1991, s. 9–46.

vých protokolů soudů v jednotlivých francouzských departementech v ní autorka došla k vymezení kategorií *normální* versus *nenormální*, shromáždila veškeré názvy, *slušné* i *neslušné*, týkající se sexuality, rekonstruovala projevy předmanželské, manželské i mimomanželské sexuality, projevy homosexuality, pedofilie atd. Výsledkem jejího zkoumání je velmi plastický a mnohotvárný obraz zdánlivě skryté strany života francouzské společnosti v letech 1850–1950. Při četbě knihy si mj. uvědomíme, co všechno bylo ještě pro člověka první poloviny dvacátého století tabu: nahota, těhotenství, porod (odtud různé mýty o narození), samozřejmě pohlavní styk (pro děti byla tabu i ložnice rodičů, pokud existovala). Kořeny těchto postojů dlužno hledat mj. v religiozitě, výsledkem takové výchovy pak byla naprostá nevědomost dětí a mladých lidí. Prudérie však platila s určitými omezeními, poplatnými sociálnímu statutu: velmi prudérní byla buržoazie, méně prudérní maloburžoazie. Dělnictvo a nemajetné venkovské vrstvy představovaly sociální skupiny, které se konvenční morálkou řídily v míře poměrně omezené.

Mezi prameny institucionální povahy zaujímají zvláštní postavení církevní prameny, z archivních pramenů pak fondy jednotlivých far, neboť faráři měli bezprostřední dohled nad manželstvím, narozením a porodními babičkami a brali toto své poslání většinou velmi odpovědně.³ Nezastupitelným pramenem jsou časopisy – především Časopis katolického duchovenstva věnující značnou pozornost manželství, mj. i manželstvím smíšeným, ohláškám, přípravě snoubenců na vstup do manželství atd. Nás budou zajímat především prameny tištěné, zpovědní návody a zpovědní zrcadla.⁴

Další heuristické možnosti pak představuje soudobá lékařská literatura (konkrétně práce Anny Bayerové⁵ Žena lékařkou, která vyšla před první světovou válkou ve Vilímkově nakladatelství jako volný překlad knihy *Die Frau als Hausärztin*, díla švýcarsko-německé lékařky Anny Fischerové-Dückelmannové⁶, vydaného roku 1901 ve Stuttgartu), dále soudobá

³ Tuto problematiku jsem se pokoušela zpracovat metodou sondy pro některé obce okresu České Budějovice a došla jsem k sice dílčím, ale velmi zajímavým výsledkům.

⁴ Rehoř Köhler, Poučení pro pastýře duchovní ve zpovědnici. Dle Brandova něm. šestého vydání zčeštěné péčí a nákladem J. H. Pospíšila od Jana Hýbla, Praha–Hradec Králové 1832. O něco mladší je příručka od Karla Fr. Pruchy Poučení o generální zpovědi, první vydání vyšlo někdy po roce 1850, 5. vydání, které jsem měla v ruce, v Praze roku 1890. Nejnovější zrcadlo je z pera Jana H. Jindry, Zpovědník. Přehledná příručka pro nastávající zpovědníky, Hradec Králové 1905.

⁵ Anna Bayerová (1853–1924), první česká lékařka, promovala v Bernu, činná v Praze, Drážďanech a Paříži, 1892–1893 úřední lékařkou v Bosně.

⁶ Anna Fischerová-Dückelmannová (1855–1917), promovala v Curychu, činná v Drážďanech jako ženská lékařka. Napsala několik populárně naučných lékařských spisů.

právnícká literatura, soudobá krásná literatura, původní i překladová, a prameny osobní povahy, memoáry, korespondence, deníky. Vytěžení všech uvedených pramenů by nesporně představovalo mravenčí práci, proto trochu závistivě dodejme, že francouzský historik je ve výhodě: většina těchto zajímavých pramenů je totiž ve Francii editovaná.

Úvahu o zpovědních zrcadlech jako pramenu k dějinám sexuality začneme vymezením pojmů. Především je nutné si uvědomit, že postoj církve k sexualitě byl zcela záporný, nadlouho poznamenaný učením církevních otců o ženě jako tvorů méněcenném, která je navíc bytostí posedlou sexem. Kult mateřství vedl sice k částečné rehabilitaci ženského elementu i v očích církve, ale přesto i nadále jednoznačně zvýrazňovala superioritu stavu *panenského* nad stavem manželským – náboženské spisy, určené mladým dívkám, tento *svatý stav* jednoznačně doporučují.⁷ Vezmeme-li v úvahu, že libertinství se u nás neprosadilo, pak se domnívám, že k rehabilitaci sexuality dochází nejdříve v lékařské literatuře konce devatenáctého či přelomu devatenáctého a dvacátého století. Lékaři začínají chápat pohlavní akt jako něco přirozeného, jako projev *tělesnosti* člověka, která má však být vždy kontrolována rozumem. Uvedené názory se odvolávají na nutnost zachovat lidský rod, v sexualitě vidí *duchovní a tělesnou stránku*. Třebaže stránka tělesná je nižší, lékaři ji považují za nutnou k zachování duševního zdraví, mají za to, že „obcování tělesné, značí vrchol požitků tělesných při zralosti a plné síle mladistvé“, jak píše Anna Bayerová.⁸ Nicméně také lékařská literatura daného období se rozhodně staví proti „nemírnosti pohlavní“ a prosazuje zdrženlivost.⁹

Nesmlouvavý postoj církve k sexualitě souvisel s plněním imperativu přikázání šestého (nesesmilníš) a devátého (nepožádáš manželky bližního svého). Přestoupení uvedených přikázání bylo smilstvem, a pod tento pojem, jak dále uvidíme, se vešla celá řada projevů chování, mluvení i myšlení. Zcela jiný význam než dnes má v církevních pramenech devatenáctého století výraz sodomie. Uvedeným slovem byla označována jakákoli jiná poloha při pohlavním styku než ona nejběžnější, nebo pohlavní styk osob stejného pohlaví. Další posun významu nastal u pojmu onanie, nebo spíš onanismus, který označoval přerušovanou soulož.

Stručně řečeno, církev tolerovala toliko manželskou soulož, končící vstříknutím spermatu do lůna ženy, a to v jediné dovolené poloze – všech-

⁷ Ignác Alfons Stelzig, Úvahy pro křesťanské panny. Upomínka na svatou misi, Vídeň 1863, s. 146.

⁸ A. Bayerová, Žena lékařkou. Lékařská kniha, věnovaná péči o zdraví a léčbě nemocí se zvláštním ohledem na ženské a dětské nemoci, pomoc ku porodu a ošetřování dítek. Dle MUDr. A. Fischerové-Dückelmannové zpracovala MUDr. Anna Bayerová, Praha, b. d., s. 164, 165.

⁹ Tamtéž, s. 165.

ny ostatní praktiky byly považovány za hříšné. Toto přesvědčení je patrné ještě z církevních pramenů prvních let dvacátého století.

Za porušení výše uvedených příkázání byly považovány:

1. trvající pohled nečistý,
2. laskání u nesezdaných vůbec, u manželů tehdy, pokud je jeho cílem jen tělesná rozkoš,
3. smyslné objímání,
4. dotýkání,
5. chlípnost,
6. soulož dvou svobodných,
7. znásilnění,
8. nevěra,
9. incest,
10. styk s osobou posvěcenou,
11. sodomie nedokonalá (mezi osobami různého pohlaví způsobem nepřírozeným), sodomie dokonalá (mezi osobami stejného pohlaví),
12. onanismus,
13. pohlavní styk se zvířaty,
14. únos.¹⁰

V zrcadlech z období kolem poloviny devatenáctého století se setkáváme s velmi sugestivní formulací otázek, směřujících k přiznání se k pouhým *nečistým myšlenkám*, ale i návštěvám „pohoršlivých divadelních her neb zlých společností, k dívání se na necudné obrazy a sochy, ke čtení oplzlých knih a spisů“.¹¹ Vedle hřešení pouhou myšlenkou mohl věřící zhřešit také zlými řeči a skutky, posloucháním dvojsmyslných necudných řečí a žertů.¹²

Termín *smilstvo* se používalo i k označení erotické žádostivosti: „Smilstvo jest nezřízená žádost po tělesných rozkošech. Ono plodí slepotu ducha, přenáhlení a nerozvážlivost, nestřídmost, chtivost a rozličného tlachání, oplzlé žerty a šprýmy, vrtkavost, nechť k Bohu, lásku ke světu, ošklivení si budoucího věčného života, zatvrzelost srdce, zoufalství atd.“ napsal rektor pražského arcibiskupského semináře Karel Fr. Prucha ve svém Poučení o generální zpovědi, které se v průběhu druhé poloviny devatenáctého století dočkalo pěti vydání, popáté vyšlo roku 1890.¹³ Jako opravná opatření proti *smilstvu* se předepisují střídmost v jídle a pití, práce,

¹⁰ J. H. Jindra, c. d., s. 123 – 124.

¹¹ K. Fr. Prucha, c. d., s. 47.

¹² Tamtéž, s. 47.

¹³ Tamtéž, s. 99–100.

pilné modlení, každodenní myšlení na poslední soud, smrt, na všudypřítomnost Boží atd.¹⁴

Proti smilstvu byla nezbytná prevence; patřilo k ní i zkoumání náchylnosti ke hříchu již u dětí. Mimořádná pozornost byla věnována první zpovědi a zpovědím dětí a mládeže vůbec. Dětem se při zpovědi kladly *otázky na hříchy proti čistotě*: zda v 5–7 letech ještě spějí ve „společném loži s bratry, sestrami, děvečkami či pacholky, zda od nich něco nepočestného slyšely, viděly, se naučily nebo s nimi páchaly? Zdaž s jinými dítkami zvláště v skrytých místech nepočestně si nehrály?“ Současné jsou v zrcadlech uváděny postupy, jak z dítěte dostat přiznání.¹⁵

Ideálem, který sledovala církev, ale i rodiče a škola, bylo zachovat nekompromisně co nejdéle nevinnost a neznalost dítěte a mladého člověka vůbec. Tato snaha byla někde dovedena až do extrému, školství bylo většinou rozděleno na dívčí a chlapecké, rodiče, škola i zpovědník dozírali nad četbou, hrami a dětskou společností. Zvlášť střežená byla nevinnost dívek, které zůstávaly v naprosté nevědomosti. Matky namísto nezbytného poučení své dcery děsily, pohlavní styk označovaly sice za nezbytný předpoklad mateřství, ale o něm samotném nemluvily buď vůbec, nebo v náznacích a s krajní ošklivostí. Jistě si vzpomeneme na řadu literárních příkladů a především na klasické poučení anglických matek: „Zavři oči a mysl na Anglii!“

Zpovědní zrcadla se neomezovala jen na preventivní opatření, zpovědník měl sledovat rovněž předmanželský styk včetně možných a utajovaných potratů či infaticidity.

Při zpovědi se měl vyptávat svobodných dívek na jejich dosavadní erotické zkušenosti: zda hřešily, jestli se jich nějaký muž dotýkal, líbal je, neslušně k nim mluvil. Pokud již došlo k pohlavnímu styku, měl zpovědník zjistit, zda samotný hřích smilstva s sebou nenesl ještě další možné hříchy, neboť se mělo za to, že hlavně „svobodní lidé hřešívají spolu nepřirozeným způsobem (sodomia, conceptionis impeditio)“.¹⁶ Dále se zjišťovalo, zda nešlo o styk s osobou ženatou či vdanou, především však zda se provinilí nedopustili pokusu o některý z abortivních postupů či dokonce zda nebyl potrat úspěšně proveden. Hříšná byla i pouhá úvaha o provedení potratu.¹⁷

Potraty byly bedlivě sledovány nejen církevní, ale i světskou mocí. Za potrat bylo považováno „úmyslné zahubení počatého člověka před porodem“, vinna byla nejen potenciální matka (zpovědníci nesměli dát roz-

¹⁴ Ř. Köhler, c. d., 135–136.

¹⁵ Tamtéž, s. 249.

¹⁶ J. H. Jindra, c. d., s. 127.

¹⁷ Tamtéž, s. 126.

hřešení žádné ženě ani dívce, která podstoupila uměle vyvolaný potrat či se o něj – byť neúspěšně – pokusila), ale i osoba, která k potratu napomáhala.¹⁸

Protože však byl mladý člověk a priori považován za nevinného, existovalo ve zpovědní praxi to, co bychom právníckou terminologií nazvali *presumpce nevinny*: zpovědník měl volit opatrný postoj a klást otázky takovým způsobem, aby mladí lidé „snad nějakou otázkou nebyli poučeni o podobném hříchu.“¹⁹ Zvláště opatrný měl zpovědník být při zpovědi mladých dívek.²⁰

S problémem nevinnosti a smilstva souviselo také označení a trestání *svůdců*, přičemž za svůdce byli považováni nejen ti, „kteříž oulisností nebo vyhrožováním, vábením nebo poroučením vůli bližního k přestoupení příkázání Božích vésti usilují, nýbrž i oni, jenž neopatrnou řečí, posuňky a skutky příčinu, ba snad docela poučení k zlému dávají... Takovému svůdci lépe by bylo, aby zavěšen byl žernov osličí na hrdlo jeho, aby pohřížen byl do hlubokosti mořské...“²¹ Jako pokání byly svůdcům ukládány ctnostné skutky a kajícnost.

Pokud byli svůdci zároveň *zprznilci*, tzn., že zbavili panenství nevinnou dívku, měli se s *padlou zasnoubiti*, nebo ji alespoň *dostatečně zapatřiti*.²²

V centru zpovědníkovy pozornosti stál též **manželský styk, včetně antikoncepce**, jeho povinností bylo vyptávat se na praktiky manželského života. I v manželském sexu brojila církev především proti přerušované souloži, která byla v této souvislosti považována za lehčí formu uměle provedeného potratu. Příčiny uvedené antikoncepční techniky viděli církevní autoři celkem tři:

- špatné hmotné postavení manželů,
- nebezpečí dalšího těhotenství pro zdraví či život ženy,
- neochotu počít a vychovávat dítě.

Jako nápravná opatření byla v prvních dvou případech nařizována zdrženlivost, eventuálně mohl zpovědník vnuknout manželům antikoncepční metodu neplodných dnů, třebaže představy o ní byly velmi nepřesné – podle zpovědního zrcadla z roku 1905 byl styk bezpečný od čtrnáctého dne cyklu.²³ Ve třetím případě – při neochotě počít a starat se o další dítě –

¹⁸ Pierre Coubert–Daniel Roche, *Les Français et l’Ancien Régime. La société et l’Etat*, Paris 1984, s. 113–114. Viz též J. H. Jindra, c. d., s. 127.

¹⁹ J. H. Jindra, c. d. s. 127.

²⁰ Ř. Köhler, c. d., s. 250–251.

²¹ Tamtéž, s. 199–200.

²² Tamtéž, s. 201.

²³ J. H. Jindra, c. d., s. 126. Pro úplnost dodejme, že Knaus-Oginova metoda pochází až z roku 1929.

měli být manželé napomenuti a mělo být poukázáno na smysl manželství a rodiny.²⁴

Zpovědní zrcadla nicméně radí postupovat v jednotlivých případech citlivě, takže najdeme i tuto šalamounskou radu:

„Kdyby se manželka radila, co má činiti, když její manžel dopouští se impeditioⁿis conceptionis, budiž jí řečeno, aby všemi dovolenými prostředky (prosbou, připomínáním hříšnosti onoho činu) hleděla jej od té neřesti odvrátiti. Kdyby však nemohla ničeho poříditi, a měly by povstati pro to velké různice a vády, ano i bití, může to strpěti, avšak **nesmí mítí sama zálibu v nedovoleném tomto způsobu tělesného obcování.**“²⁵

Lze tedy konstatovat, že víra byla dlouho jednou z nejvýznamnějších zábran při regulaci porodnosti. Přesto došlo v průběhu osmnáctého a devatenáctého století ke změně demografického chování obyvatelstva. Snížila se dětská úmrtnost, citové i materiální investice do dítěte se znásobily. Ruku v ruce s těmito proměnami došlo i ke snížení natality, ubývání počtu dětí v rodinách a prodlužování meziporodních intervalů. Tyto změny vyplývaly nesporně z rozšíření znalosti kontraceptivních metod. Některé z postupů byly známy už dlouho – patřila mezi ně několikrát zmíněná přerušovaná soulož, dále předchůdce prezervativu – *capote d'assistance*, které připomíná Casanova (zajímavé je, že ve Francii se jim říkalo *capote anglaise*, v Anglii *French letter*), původně určený k prevenci pohlavních chorob, nadále se jako antikoncepční prostředek zachovávala abstinence, došlo k posouvání sňatečného věku. V průběhu druhé poloviny devatenáctého století se objevují i další mechanické antikoncepční prostředky.

Ve Francii se uvedené demografické změny objevují již na konci starého režimu,²⁶ ve střední Evropě v průběhu devatenáctého století. K omezení počtu dětí dochází nejprve v úřednických rodinách, zřejmě již v průběhu první poloviny tohoto století.²⁷ Trvalo však poměrně dlouho, než se kontraceptivní praktiky u nás – a ve střední Evropě vůbec – vžily. Svědčí o tom jednak počet dětí v rodinách, a to jak v rodinách privilegovaných, tak neprivilegovaných, jednak svědectví některých literárních pramenů.²⁸

²⁴ Tamtéž, s. 126.

²⁵ Tamtéž, s. 126. Zvýraznila M. L.

²⁶ P. Coubert–D. Roche, c. d., s. 115.

²⁷ Pavla Vošahlíková, Z moci úřední. Úřady a úředníci za vlády Františka Josefa I., ČCH 92, 1994, s. 469.

²⁸ Za jiné uveďme hořký povzdech z Pamětí babičky Kavalírové, která za 26 let manželství přivedla na svět 12 dětí, první v necelých 18, poslední ve svých 43 letech: „Za tři roky po tom osmém synovi, co hned malinkej zemřel, nás Bůh obdařil malou Pepičkou. To byl ten poslední mazlíček. Mněli sme s ní radost... bylo to tůze milý děvče! Než jsem jí mněla, moc sem si nařikala. Už mně to hrozně trápilo a sem byla už na tim mrzutá, tak že sem si na ní, než se

Třebaže zůstáváme na úrovni odhadů a hypotéz, lze předpokládat, že přechod k využívání kontraceptivních metod nastával u nás velmi zvolna od druhé poloviny 19. století. Stejně jako jinde, i zde musel znamenat do slova převrat v mentalitě: změnu v názoru na sexualitu a odvahu nerespektovat do puntíku nařízení církve.

Naskytá se další otázka, zda věřící v Čechách – dejme tomu na počátku dvacátého století, kdy lze předpokládat znalost a užívání některých anti-koncepčních praktik a tím i nový pohled na sexualitu – neviděli ve zvědavosti zpovědníka neoprávněný zásah do svého soukromí. Ve Francii je podobná reakce doložena už v roce 1842, v korespondenci Monsignora Bouviera, biskupa v Le Mans.²⁹

Porušením přikázání devátého byla nevěra. Ta byla nesmlouvavě odsouzena, neboť „ruší... ustanovení Boží, kteréž nařizuje, aby muž a žena nikoli dvě, nýbrž jedno tělo byli. Podvrací manželskou lásku, domácí prospěch a dobré vychování dětí“.³⁰ V zrcadlech bylo poukazováno na zhoubné sociální a ekonomické důsledky cizoložství: nevěra „ztenčuje jmění rodu a cizím se rozhazuje... Cizoložník jest nespravedliv nevinné manželce své a pravým dědicům, jechžto podíl skrze podstrčené děti se tenčí...“ Pokud pro porušení šestého přikázání znala církev nápravné prostředky, nevěra byla v podstatě neomluvitelná: „Duch Páně oznamuje těmto hříšníkům nejen ztrátu duše, nýbrž i tresty, které ještě za živobytí přijdou... cizoložník ztratí duši svou... hanba jeho nebude shlazena... Tak se i cizoložníci stane: Budiž jako lejno na cestě pošlapána... Nebť se

---

narodila, nic už, ani jeden klůček, nepřichystala. Myslela jsem si, jestli neumřu, ať si potom s náma dělají, co chtějí. Žádněj nemůže věřit, jak to je takový matce, která už velký děti má, a zas ty maličky ještě přídou...“ Srov. Paměti babičky Kavalírové, osmé ilustrované vydání, vyd. Josef Jan Frič za spolupráce Olgy Zielecké, Praha 1940, s. 132.

Pokud jde o plodnost Češek (označení poněkud zavádějící), tedy žen, které měly v Čechách domovské právo, zde několik příkladů, seřazených chronologicky bez zřetele ke společenskému postavení:

Marie Terezie Mac Neven, sňatek 2. 8. 1783, během 17 let 9 dětí,

Pavlna ze Schwarzenbergu – sňatek 25. 5. 1794 – zemřela těhotná 1. 7. 1810. Během 16 let 9 dětí, první dítě 16 měsíců po svatbě, meziporodní interval 13–30 měsíců,

Terezie Tomková, matka V. V. Tomka – sňatek 9. 4. 1804, první dítě 2. 6. 1805 – deset dětí během 18 let, meziporodní intervaly mezi 15 a 25 měsíci,

již zmíněná Antonie Kavalírová, sňatek 26. 2. 1821, porodila 12 dětí během 26 let, první v necelých 18 – deset měsíců po svatbě –, poslední ve 43 letech – meziporodní intervaly 20–36 měsíců,

Johanna Fričová, matka J. V. Friče, – sňatek 1828, zemřela roku 1849 při porodu 12. dítěte,

Marie Pospíšilová, dcera královéhradeckého nakladatele J. H. Pospíšila – 24. 7. 1845 – sňatek s Petrem Zeiskem, měst. fyzikem v Rýmařově na Moravě – porodila celkem 16 dětí.

²⁹ Srov. André Bourguiere, *De Malthus a Max Weber*, A. E. S. C. 27, No 4–5, juillet–octobre 1972, s. 1130.

³⁰ Ř. Köhler, c. d., s. 135.

protivila zákonu Páně a prohřešila proti muži svému, jemuž cizí dítě podložila...“³¹

Poněkud smířlivější postoj k nevěře se objevuje teprve na přelomu století, kdy lze konstatovat, že při řešení jednotlivých případů zaujala církev občas obdobný postoj jako dnešní manželská poradna:

„Manželka cizoložná nemá k tomu býti nijakým způsobem přidržována, aby snad svůj zločin vyjevila muži a jej odprosila, nýbrž naopak má se jí to zapověděti. Avšak restituci má konati lepší poslušností, péčí a láskou.“³²

Pokud jde o sexuální úchytky, byla to právě církev, která stanovila velmi přísné hranice pro to, co je v sexualitě dovoleno (= normální) a co je zakázáno (= nenormální, proti přírodě): nenormální byla homosexualita (ve zpovědních zrcadlech, kde je označována jako sodomie dokonalá, se s ní setkáme až v novější době), úchytkou byla pedofilie, exhibicionismus, masturbace. Masturbace (nepoužívá se termínu onanie, viz výše) je ve zpovědních zrcadlech vymezována jako „zbytečné, necudné dotýkání se vlastního těla“.³³ Köhler používá označení „samoprzce“ a tyto praktiky považuje za nepravost, která je rozšířena mezi výhradně mužskou mládeží. Zpovědník má poukázat na zhoubné následky masturbace – mělo se za to, že vede k zastavení růstu, k tělesné i duševní slabosti, k narušení celého organismu, které v konečných důsledcích vede ke „chřadnutí, souchoťinám a vodnatelnosti“.³⁴ Za uzdravující prostředky při masturbaci byly považovány rozjímání, modlitba, za prevenci pak ustavičné zaměstnání, střídmost v jídle a pití, častá zpověď, nepolehávání v posteli atd.³⁵

Nenormální byl ovšem z hlediska církve také příliš aktivní erotický život, ten však odsuzovali také lékaři. Doporučovaná frekvence pohlavního styku byla jednou až dvakrát za měsíc.³⁶ V této souvislosti bylo apelováno na ženu, aby partnerovi v jeho nárocích pokaždé nevyhověla. Nacházel-li se výrazný sexuální apetit u žen, bylo poukazováno na „bezuzdnost, ba nestydatost ženy, okolnost to, která snadno zaviní, že obcování zvrhne se v brutálnost...“ Z uvedených důvodů lékaři prosazovali oddělené ložnice.³⁷

Za nenormální byla považována i sexualita lidí – dnes bychom řekli středního věku: ve Francii za Třetí republiky považovali lékaři i romanopisci ženu nad třicet let za ještě mladou, ale od čtyřiceti let už měla rezig-

³¹ Tamtéž, s. 134–135.

³² J. H. Jindra, c. d., s. 125.

³³ K. F. Prucha, c. d., s. 47.

³⁴ Ř. Köhler, c. d., s. 137.

³⁵ Tamtéž, s. 138.

³⁶ A. Bayerová, c. d., s. 176.

³⁷ Tamtéž, s. 169, 173.

novat na pohlavní život.³⁸ S odrazem tohoto přesvědčení se setkáme ne přímo i ve zpovědních zrcadlech – Köhlerův spisek z roku 1832 věnuje několik stránek *otázkám na hříchy proti čistotě u starých* – při bližším zkoumání zjistíme, že se jedná o poslední příležitost vyzpovídat se z hříchů, spáchaných v době mládí.³⁹

Sexualita lidí v českých zemích v minulých staletích zůstává stále otevřeným problémem. Odpověď nalezneme vytěžením všech typů pramenů – institucionálních, osobních, literárních, nesporně i ikonografických. Pak budeme moci odpovědět i na otázky, nakolik jsme se lišili od obyvatel západní Evropy, v čem byly naše postoje k sexualitě stejné, zda středoevropská pruderie je skutečnou pruderií (a kde jsou pak její kořeny) nebo pouhou historickou fikcí. Lze předpokládat, že církevní prameny mohou na tyto otázky v mnohém odpovědět, je však třeba je doplnit prameny ostatními.

Milena Lenderová

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity

České Budějovice

³⁸ Anne-Marie Sohn, *Du premier baiser à l'alcôve. La sexualité des Français au quotidien (1850–1950)*, Paris 1996, s. 89.

³⁹ Ř. Köhler, c. d., s. 251–252.